

VÁRKONYI-NICKEL RÉKA

Sportélet a salgótarjáni acélgyári kolónián a 20. század első felében

A 19. század második felében létrejövő nagyipari munkásság kialakulásával egy időben született meg a modern versenysport, illetve kis késéssel a tömegsport. A testedzés és a sportjátékok a 21. századra kultúránk fontos tartóoszlopaivá váltak, hatásuknak köszönhetően a társadalom mentálhigiéniéje és fizikai tűrőképessége is jelentősen megnőtt.¹ A modern sportágak a 19. század folyamán öltöttek egységes formát, és történetük összefonódott több társadalmi réteg, köztük a munkásság történetével. A tömegsport megjelenésének alapfeltétele a munkaidőtől elkülönülő szabadidő volt. Tulajdonképpen a neve is a szabad-

¹ Magyar nyelvű publikációk a sport és szabadidő témájáról: ZEIDLER Miklós: *A labdaháztól a Népstadionig*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012; SZEGEDI Péter: *Riválisok. Debrecen futballtársadalma a 20. század első felében*. Korall, Budapest, 2014; GYÁNI Gábor: *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón*. Városháza, Budapest, 1995; KUCZI Tibor: A modern versenysport és a taylorizmus In: Uő: *Munkásprés. A munka kikényszerítésének története az ipari forradalomtól napjainkig*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 115–124.; R. NAGY József: Munka és szabadidő. In: Uő: *Boldog téglafalak között. Munkáskolóniák kulturális antropológiai vizsgálata Északkelet-Magyarországon*. Miskolci Galéria, Miskolc, 2010. 110–156.; Sz. BÁNYAI Irén: Kulturálódási és sportolási lehetőségek az emlékezetben. In: Uő: *A gázgyári kolónia. Az óbudai gázgyár munkás- és tisztviselő telepének történeti és néprajzi elemzése*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1996. 131–140.; MOHÁCSI Gergely: Szép, Erős, Egészséges. *Korall*, 2007/7–8. 34–55.; Pierre BOURDIEU: Javaslat a sportszociológia programjára. *Korall*, 2007/7–8. 5–16.; HADAS Miklós: A gymnastica, avagy „a fiatalsági öröm köntösébe burkolt munka”. *Korall*, 2007/ 7–8. 15–33.; Eric DUNNING: A sport, mint férfiaknak fenntartott terület. *Korall*, 2002/7–8. 140–154.

idő eltöltésére utalt.² A sportjátékok nemcsak a versengést, de a közösségi szórakozás lehetőségét is magukban rejtették, a szurkolás közösségépítő szerepe vitathatatlaná vált.³

A társadalomtörténetben a test és a fizikum iránti érdeklődés a 20. század végén élénkült meg.⁴ A sport, akárcsak a tömegtermelést forradalmasító taylorizmus, szigorú szabályok közé szorította az emberi test használatát.⁵ Az európai társadalomtörténetben a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) 1894-es megalakulásával új fejezet kezdődött. Az olimpiai charta ugyan elvileg mindenkinek lehetővé tette a megmérettetésen való részvételt, az atlétikai egyesületek évi tagdíja azonban gyakran meghaladta egy jól kereső szakmunkás havi átlagbérét, így a társadalom jelentős részének nem volt lehetősége az alapos felkészülésre. „Wardener báró pl. akármennyit treníroz is, úgy látszik nem fog többet ugrani már 188 cm.-nél, de ki tudja nem él-e Szegeden vagy másutt egy olyan magyar, aki még az ördöngős amerikaiaknál is nagyobb ugranék, ha gyakorolná magát, de nem lelnek rá, mert műhelyi munkánál egyéb sportot sohasem űzött.”⁶ A Második Internacionálé 1896. évi londoni kongresszusán éppen ezért a munkás testedző egyesületekre mint a tőkés társadalmi rend megdöntéséért és a szocialista embertípus kialakításáért folyó harc fontos eszközére tekintettek. A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. – nem egyedülként az országban – elérhetővé tette elsősorban a tisztviselői,

² disport = szórakozik, mulattatja magát (középkori angol)

³ Szegedi Péter megállapítása szerint a labdarúgás népszerűsége legfőképp az egyesületek identitáshordozó szerepében gyökerezik. SZEGEDI Péter: I. m. 10.

⁴ Mike FEATHERSTONE–Mike HEPWORTH–Bryen S. TURNER (eds.): *A test. Társadalmi fejlődés, kulturális teória.* Jószoveg Műhely, Budapest, 1997; Michael FOUCAULT: *Felügyelet és büntetés. A börtön története.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1990; Michael FOUCAULT: *A szexualitás története. A tudás akarása.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1996; Pierre BOURDIEU: Hevenyészett megjegyzések a test társadalmi észleléséről. In: Uó: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése.* General Press, Budapest, 2008. 151–165.

⁵ A témáról bővebben lásd KUCZI Tibor: I. m.

⁶ A stockholmi olimpiád. *Szabadgondolat*, 1912/8. Idézi CSUNDERLIK Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története (1908–1919).* Napvilág Kiadó, Budapest, 2017. 291.

de a munkásai számára is a testedzést és a sportversenyeket, sportpályákat épített és sporteszközöket vásárolt.

A vállalati sportot vizsgálva az egyik legérdekesebb kérdés, hogy kik vettek részt a sporttevékenységben, és milyen oldalról (sportoló vagy szurkoló) volt lehetőségük csatlakozni a sportélethez. Nemcsak a tisztviselő vagy munkás kérdése izgalmas, hanem a nemek arányának vizsgálata is. A kutatás nem könnyű, ugyanis az acélgyár sportkörének hivatalos dokumentumai a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. igazgatósági iratai között⁷ és a városi sportkörök iratanyagában⁸ alig-alig maradtak fenn. Az elsődleges források hiánya miatt kénytelen voltam sajtóforrások és oral history interjúk használatával levonni következtetéseimet.

A nagyipari munkásságot jelentősen elkülönítette a parasztságtól az időhöz való viszonyulása. Már nem kötődtek az évszakok szerinti munkavégzéshez, saját ruházatukat és használati tárgyaikat nem maguk állítottak elő, így a munkaidőn felül rendelkeztek valamivel, ami elengedhetetlen volt a rendszeres sportoláshoz: szabadidővel.⁹ Ahogy Mohácsi Gergely megállapította, a munkaidő és a szabadidő polarizálódása egyáltalán nem volt konfliktusoktól mentes társadalmi folyamat.¹⁰ A munkaadók általában mindent megtettek annak érdekében, hogy munkavállalóik hasznosan töltsék szabadidejüket, és egészségesen, jó fizikai erőben térjenek vissza a munkahelyükre. A betelepített munkássággal hirtelen felduzzasztott városokban, mint amilyen Salgótarján is volt, a szabadidő eltöltésére létrejött „kereskedelmi kultúriparnak”¹¹ a legfontosabb funkciója az volt, hogy pótolja a vegyes származású, heterogén tömeg lassan eltűnő hagyományos szabadidő-eltöltési tevékenységeit. A „kultúriparnak” a részét képezték nemcsak a vendéglők és

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) Z371 Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. igazgatósági iratok.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL NML) IV. 434. 6. d. Salgótarjáni egyesületek okiratai.

⁹ A vasárnapról mint kötelező szabadnapról az 1891. évi XIII. tc. rendelkezett.

¹⁰ MOHÁCSI Gergely: I. m. 41.

¹¹ Gyáni Gábor terminológiája. Erről bővebben lásd GYÁNI Gábor: I. m. 92.

mozgóképszínházak, de a sportpályák is. Amíg a modern versenysport elterjedésében Magyarország minimális lemaradásal követte Angliát, a tömegsport igen lassan és csak jelentős propaganda hatására bontakozott ki, leginkább azért, mert „Magyarországon hiányzott az a széles középosztály, amelyet az újdonságok iránti fogékonysága, rugalmas gondolkodása, tájékozottsága és vagyona a leginkább alkalmassá tett volna a modern sport befogadására”.¹²

A marxista megközelítés szerint a sportélet iránti érdeklődés intenzitásához hozzájárult az is, hogy a nagyipari munka elterjedésének következtében a munkavégzés folyamata többet nem jelentett élvezetet az emberek számára. A technikai fejlődés következtében az egyén hozzákapcsolódott a termék-előállítás láncolatához, mint egy apró fogaskerék, és többet nem talált benne harmóniára, hiszen nem alakult ki a kezei között végtermék, nem látta munkája közvetlen hasznát. Ha a munkaidő végeztével a munkás felhagyott a – pusztán anyagi érdekek miatt végzett – munkával, és játszani kezdett, sikerült visszazereznie a harmóniát, a lelki egyensúlyát.¹³

Az anyagilag megerősödő nagyvállalatok igyekeztek minél jobb életkörülményeket biztosítani munkásaiknak, azt remélve, hogy az elégedettebb, egészségesebb, a termelésben érdekeltté tett dolgozók jobb munkamorálra, nagyobb munkabírássra képesek. Az összetett munkáspolitikai célok megvalósítására csak a legnagyobb és legtokeerősebb részvénytársaságok voltak képesek. Közéjük tartozott az 1881-ben alapított Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. (a Rima).¹⁴

¹² ZEIDLER Miklós: I. m. 60.

¹³ Friedrich SCHILLER: *Levelek az ember esztétikai neveléséről*. In: *Uő: Válogatott esztétikai írások*. Helikon Kiadó, Budapest, 1960. – A munkásság játékosságával kapcsolatos elméletére R. Nagy József munkája hívta föl a figyelmemet: R. NAGY József: I. m. 146.

¹⁴ A salgótarjáni acélgyár 1871-ben kezdte meg működését, akkor még a Salgótarjáni Vasművelő Egyesület vasfinomító gyaraként. A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. 1881-ben jött létre, és többek között magába olvasztotta az előbb említett salgótarjáni társaságot is. A röviden Rimának nevezett vállalat a település legjobban fizetett, kiemelkedő körülmények között élő munkáskolóniáját hozta létre. A fizetésük mellé természetbeni juttatásokat is kaptak, úgymint ingyen villanyáramot, ingyen szentet. A salgótarjáni acélgyári

A kolónia első épületei és munkásjóléti intézményei idősebbek, mint maga a vállalat, hiszen azokat még az elődvállalat építette fel és alakította ki. 1874-ben alakult meg a munkásság számára is igen nagy jelentőséggel bíró Salgó-Tarjáni Vasfinomító Társulat Tiszti és Munkás Személyzet Élelmezési és Takarékos Egylete.¹⁵ Létrejöttek a telepi élelmezési boltok és italmérések, röviden a Magazin. 1879-től működött a munkások önszerveződéséből induló, de a vállalat anyagi támogatását élvező munkás zenekar és dalárda,¹⁶ amelyek az Olvasó, akkori nevén a Leseverein hivatalos keretein belül működtek.

Az Olvasó megalakulását rövidesen követte a „tekézők csoportja”, a Kegestatt Comite létrehozása, más néven a Munkás Kuglizó. R. Nagy József észak-magyarországi munkáskolónia-kutatásai során arra a megállapításra jutott, hogy a teke a legkedveltebb szórakozási forma volt a munkásság körében a második világháborút megelőzően, majd azt követően szinte teljesen eltűnt. 1906. május 20-án nyitották meg a nyári kuglizót, amelynek 1940-es évekből képeire úgy emlékszik vissza Vertich József, hogy gondosan bekerített terület volt, két tekepályával és nagy loggiával, amelyen „zenekari muzsika, előzékeny kiszolgálás mellett [...] öröm volt szórakozni. Érthető, hogy igen szívesen keresték fel az egyesület tagjai”.¹⁷ Egyet kell értenem Gyáni Gábor megállapításával, hogy a férfiak többségét nemcsak a szórakozás vagy a virtus vitte ki munka után a sportpályákra vagy épp a kuglizóba, hanem a munkáslakások szükségessége is. Még az acélgyári kolónián is egy átlagos mun-

kolónia épületeiről és a vállalat munkásjóléti intézményeiről bővebben lásd VÁRKONYI-NICKEL Réka: *A salgótarjáni acélgyár munkás-lakóházai (1871–1945)*. *Ethnographia*, 2015/4. 79–97. – A vállalat ózdi kolóniájának részletes vizsgálatát Nagy Péter végezte el. NAGY Péter: *A Rima vonzásában. Az ózdi helyi és gyári társadalom a késő dualizmustól az államosításig*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016.

¹⁵ MNL NML IV. 434. 6. d. A Salgó Tarjáni vasfinomító társulat tiszti felvigyázói és munkás személyzet élelmezése és takarékos egyletének alapszabályai 1874. február 8.

¹⁶ SZVIRCSEK Ferenc: *A Salgótarjáni Kohászati Üzemek 125 évének története 1868–1993*. SKÜ, Salgótarján, 1993. 34.

¹⁷ VERTICH József: *A kétezredikre várva*. Sokszorosított kézirat. Salgótarján, 1999. 23–24.

káslakás egy szobával és konyhával rendelkezett. Kétszobásat csak a három- vagy többgyermekes családok kaphattak. Az összeczártság szinte lehetetlenné tette a dolgozó férfi munka utáni rekreációját.¹⁸ A nyári kuglizóhoz több esemény, „rimai szokás” és rendezvény is fűződött. Az egyik közülük az 1930-as évek végén vált rendszeressé, és a második világháborúig tartott. A tanév lezárásaként az acélgári iskolából a tanítók felkísérték a gyerekeket a Munkás Kuglizóba, a „Juniális” elnevezésű rendezvényre. Libasorba vezették ki a pedagógusok a gyerekeket egy meredek úton a kuglizóhoz, „Felső Amerika” teleprészen keresztül. „A gyerekeknek külön bábszínházi rész volt kialakítva, ami nekem nagyon tetszett. Kb. 3-400 gyerek szórakozott ott ilyenkor, a szülőkkel együtt. Kaptunk kakaót, kiflit, süteményt. Pavilonok voltak körbe, ott főztek virslit stb. A felnőtteknek volt sör, bor. Az államosításig működött így, aztán már nem volt. A gyár csinálta a gyerekeknek, az iskolaév bücsúztatására. Ugyanez megvolt, csak gyerekek nélkül, a Tiszti Kaszinóban is. De oda a szüleim nem voltak hivatalosak.”¹⁹ Bár a munkások nemcsak szurkolóként, de játékosként is sűrűn látogatták a kuglizót, a sportág csak a negyvenes évek végén szerveződött szakosztálya Enreiter István vezetésével, majd a háborút követően eltűnt a szabadidős tevékenységek közül.²⁰

A sport szempontjából legfontosabb intézmény, a Tiszti Kaszinó 1888. január 1-jén kezdte meg működését.²¹ Első elnöke Borbély Lajos, a vasmű vezérigazgatója (1881–1914) volt. Ugyan a Tiszti Kaszinóba a munkások nem voltak hivatalosak, mégis megalapítása fontos állomásnak számított a kolónia sportéletében, hiszen keretei között működött a torna-, a vívósport, a tenisz- és a korcsolyapálya.²² Két sportág maradt mindvégig „tishti sport” az acélgári kolónián: a vívás és a tenisz. A vívás a századforduló utáni években a „véresen komoly”

¹⁸ GYÁNI Gábor: Lakáshelyzet és otthonkultúra a munkásság körében a századfordulón. *Századok*, 1990/124. 366–382., 379.

¹⁹ Interjú N. Gézával (1935). Készítette: Várkonyi-Nickel Réka, Salgótarján, 2010. június. (Az interjú a szerző tulajdonában.)

²⁰ SZVIRCSEK Ferenc: I. m. 241–242.

²¹ MNL NML IV. 434. 6. d. Acélgári Tiszti Kaszinó Alapszabályzat.

²² SZVIRCSEK Ferenc: I. m. 217.

sportágak közé tartozott, a Tiszti Kaszinóban zajló rendszeres párbajok miatt, amelyekről lelkesen tájékoztatta a nagyközönséget a helyi sajtó.²³ A századfordulón a vívás iránt érdeklődőket a losonci 25-ösök laktanyájából hetenként kétszer idelátogató oktatótisztek tanították,²⁴ majd néhány fővárosi vívómeister irányításával 1908-ban vívóakadémiát szerveztek, a városi vívó klub azonban csak 1929-ben alakult meg.²⁵ A tenisz sem annyira a munkások, mint inkább a tisztviselők sportágaként vált ismeretessé, és a Tiszti Kaszinó kebelében hódította meg az acélgár vezetőinek jó néhány tagját, igaz, őket is elég lassan. Wabrosch Béla főmérnök javaslatára az Olvasóegylet mögötti területen alakította ki a gyár a tenispályát, avatására a kuglizóval egy időben került sor 1906-ban.²⁶ Ezek ellenére *A Munka* című helyi hetilap még 1934-ben is csak úgy beszél a teniszről, mint újszülött sportágról. „Hogy a tenniszsport ott gyökeret verhetett, az a Vívó Egyletnek köszönhető, mely féltő gonddal dajkálta s melengette ezt az eddig vérszegénynek mutatkozó csecsemőt.”²⁷

1889-ben készült el a Tiszti Kaszinó tágas tornaterme, amelyet Tetmajer László kaszinóigazgató különböző tornaszerekkel szereltetett fel: gyűrűhinta, korlát, nyújtó, tornaló, ugrómérce, súlyzó. A kaszinó alapító okirata szerint rendes tag lehetett „a Rimamurány Salgótarjáni Vasmű r. t. salgótarjáni acélgár és Salgóbánya telepén lakó tisztviselők, orvosok, tanítók, gyakor-nokok, művezetők, főmesterek és bármely középiskolát végzett alkalmazottak, kik belépési szándékukat a kaszinó igazgatójánál előszóval bejelenteni tartoznak, – továbbá azok az idegenek, tehát nem társulati alkalmazásban állók, kik a kaszinóba való belépési szándékukat az igazgatónak írásban – 2 tag ajánlásá-

²³ Például: „Mult hó 30-án szerdán délelőtt 11 órakor kardpárbajt vívtak a vasgári casino termében Dr. Hertsko Adolf orvos és Halmossy Andor szolgabíró. Mindkét fél könnyen megsebesült. [...] A párbaj oka mint értesültünk Halmossynak egy dr. Hertskora tett megjegyzése volt. A felek a párbaj után nem békültek ki.” *Salgótarjáni Lapok*, 1905. június 4. 3.

²⁴ SZVIRCSEK Ferenc: I. m. 234.

²⁵ MNL NML IV. 434. 6. d. A Salgótarjáni Vívó Club alakuló ülésének jegyzőkönyve.

²⁶ SZVIRCSEK Ferenc: I. m. 242.

²⁷ *A Munka*, 1934. május 8. 5.

val – bejelentik”.²⁸ Az alapszabályzat csupán az idegenekre tért ki, az érettségivel nem rendelkező társulati alkalmazásban álló munkásoknak nem volt lehetőségük a kaszinó tagjai közé kerülni, így az ott található sporteszközöket és a tornatermet sem használhatták. A Tiszti Kaszinó, akárcsak a Munkás Olvasó működése felett a vállalat felügyeleti jogot gyakorolt, „tekintettel azon körülményre, hogy ezen tisztii kaszinó a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű r. t. pártfogása mellett alakult meg, s ezáltal jelentékeny jótéteményekben részesítettik”.²⁹

Habár a helytörténeti kutatás a sportköröket a Tiszti Kaszinó keretein belülre sorolta, és az élő emlékezet is így őrizte meg őket, a sportkörök alapító okirataiban erre a kapcsolatra még csak utalást sem találunk. Nem véletlenül. Az acélgyári kolónián a munkássport megszületéséhez arra volt szükség, hogy a sportkörök függetlenítsék magukat a Tiszti Kaszinótól. A Nógrád Megyei Levéltár gyűjteményében megtalálható az atlétikai klub, a lövészegyesület, a vívóklub és a sakk-klub alapító okirata, de felügyeleti szervként mindegyikben a hivatalos hatóság került megnevezésre, és a Rima vállalat neve nem szerepel egyik oldalon sem. A Salgó-Tarjáni Sportegyesület (SSE) alapító okiratában szintén nem szerepel a vállalat, annak ellenére sem, hogy az első elnöke Wabrosch Béla gyárigazgató lett, és a kezdetektől egészen napjainkig az acélgyár sportklubjaként emlegették.³⁰ A probléma kulcsát Wabrosch Béla főmérnök 1941-ből fennmaradt kézírata adja a kezünkbe, miszerint „Ez év júliusában lesz 45 esztendeje annak, hogy az acélgyári kaszinó kebelében alakult Vívó és Sportklubból a Football Társaság, mely 38 működő és 50 pártoló tagból áll, kilép és mint az Országos Tornaszövetség tagja Salgó-Tarjáni Labdarúgók Egyesülete név alatt folytatja működését, Wabrosch Béla főmérnök elnöklete alatt.”³¹ Ezek szerint mégis a kaszinó keretein belül kezdődött az acélgyári sportélet, de aztán tudatos döntés eredményeként kivált a

²⁸ MNL NML IV. 434. 6. d. Acélgyári Tiszti Kaszinó Alapszabályzat.

²⁹ Uo.

³⁰ MNL NML IV. 434. 6. d. Salgótarjáni egyesületek alapító okiratai.

³¹ WABROSCHE Béla: *A Salgótarjáni Sport Egyesület 40 éves története*. Kézirat. 1941. MNL NML.

hivatalosan csak tisztviselők számára látogatható intézmény keretei közül, és a sportért lelkesedő főmérnök megalapította 1902-ben először a Salgótarjáni Athletikai Clubot, majd a következő évben az SSE-t, amely az atlétika mellett teret engedett a világhódító körútját kezdő labdarúgásnak is. Az atlétikai klub megalakulásáról és a futballról mint új sportágról sajtóközlemény is fennmaradt.³² Az SSE-tagságot a vállalatnál közepesen fizetett szakmunkások is megengedhették maguknak, hiszen a tagdíj mindössze 30-40 fillér volt. Bárki tagságért folyamodhatott, iskolai végzettségtől függetlenül, aki feddhetetlen életű volt, és akit két rendes tag ajánlott az igazgatóságnak. Habár az SSE alapító okirata nem kötötte ki, hogy a Rima alkalmazásában álljanak a tagjai, egy későbbi levélváltásból kiderül, hogy erre mégis íratlan szabályként figyeltek, már csak azért is, mert a pénzügyi támogatást is a vállalatától kérték és kapták évi rendszerességgel. „Sportolóink kizárólag a munkásság köréből kerülnek ki, így talán még hatványozottabb az érdeme a küzdelmekben részt vett fiatalembereknek; de hogy ilyen sikereket voltunk képesek elérni, azt első sorban a Társulat és Gyárigazgatóságunk hathatós és megértő támogatásának köszönhető, mely mindenkor meleg szeretettel, nagy szociális érzéssel áll az alkalmazottak mellett, és hatalmas erkölcsi és anyagi támogatásban részesíti azok mindenirányú törekvéseit, a melyek a haza és társadalom előbbrevitelét szolgálják.”³³ A sportegyesületnek 1904-ben már 67 pártoló, 26 működő és 14

³² „Felhívás! A salgótarjáni vívó és sport club ezentúl a football játékot is programjába vette és azt a következő feltételek mellett szervezi:

1. A football sport gyakorlására egy játék társaságot alapít, a melybe saját tagjain kívül minden feddhetetlen előéletű egyén a ki legalább egy vívó egyleti tag által ajánlatik mint közreműködőtag, vagy pártolótag részt vehet.

2. Az így szervezett football játéktársaság működő tagjainak jogai – az acélgyár által e célra rendelkezésre bocsátott szereket, labdát stb. használni.

3. A football játéktársaság tagjainak kötelessége a vívóegylet által delegált vezetők figyelmeztetéseit feltétlenül respektálni, és a felmerülő kiadások egy részét viselni.” *Salgótarjáni Lapok*, 1902. augusztus 10. 2.

³³ MNL OL Z 371 109. cs. 175. tétel Sportegyesületek. A Salgótarjáni Sport Egyesület 1938. augusztus 5-ei levele a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. Vezérigazgatóságának fölió 47.

növendék tagja volt. Az 538 korona kiadással szemben pedig 687 korona bevétellel gazdálkodhatott.³⁴ Az 1934–1938 közötti években már átlagosan 2000 pengő éves támogatásban részesítette a Rima az SSE-t, ahogy ez az 1937. évi zárszámadásából is kiderül.³⁵ A legtöbb bevételt a versenyek rendezéséből szerezték, valamivel többet, mint a társulati segélyből és a tagsági díjakból összesen. (Utóbbi kettő nagyságrendileg megegyezett.)

Egy másik levél világít rá pontosan arra a kérdésre, hogy a vállalat alkalmazásában kellett állniuk az SSE sportolónak. „Tisztelettel kérnénk továbbá, hogy csapatunk megerősítése céljából, amennyiben olyan megfelelő játékosokat találunk, akiknek középiskolai végzettségük van, úgy az Acélgyár 2-3 ilyen embert kiegészítő írásbeli munkára munkáslétszámban felvehessen. – A nagyobb képességű játékosok ugyanis majdnem kivétel nélkül iskolázott emberek. –”³⁶ A kérést a vállalat vezérigazgatója azonban indoklás nélkül elutasította.

1938-ban az SSE már hét állandóan (labdarúgó, ökölvívó, birkózó, lővész, tornász, atlétikai, asztali tenisz) és két alkalmoszerűen (korcsolya, sí) működő szakosztályt tartott fenn. A sporteszközök és a sportruházat is az egyesület tulajdonát képezte, így a sportolás anyagilag nem terhelte meg a kisebb jövedelmű munkásokat sem. Ezt egy második világháború alatti felhívás erősíti meg, amely a leltárt kéri számon a szakosztályokon, és nyomatékosan megtiltja, hogy a sportruházat a téli időszakra a sportolóknál maradjon.³⁷

³⁴ *Salgótarjáni Lapok*, 1904. október 30. 2.

³⁵ „BEVÉTEL: Mult évi maradvány 104.82 P[engő]. Tagsági díjakból 2043.20 P. Versenyek rendezéséből 5271.64 P. Társulati segélyből 2000 P. Vegyes bevételekből 352.20 P. Összesen: 9771.86 P.; KIADÁS: Adminisztrációs költségek 338.08 P. Sportfelszerelések 619.81 P. Kiküldetések 335.45 P. Versenyek rendezései: futball szakosztály 6225.59 P. ökölvívó ” 546.26 P. lővész ” 332.92 P. tornász ” 69. 40 P. asztali tenn. ” 45.60 P. Szövetségi tagdíjakra 486.04 P. Ovásdíjakra 61.50 P. Vegyes kiadásokra 471.66 P. Készpénzmaradvány 239.55 P. Összesen: 9771.86 P.” MNL OL Z 371 109. cs. 175. tétel Sportegyesületek. 1937. december 31. fólió 9.

³⁶ MNL OL Z 371 109. cs. 175. tétel Sportegyesületek „1939. február 10. Salgótarjáni Sport Egyesület kérése A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű r.t. Nagytekinetű Vezérigazgatóságának” fólió 36–37.

³⁷ 1944. február 12. Sportfelszerelések megőrzése. „[...] megtiltottuk azt, hogy az egyesület – jelesen a társulat tulajdonát képező sportfelszerelési cik-

A labdarúgás kétségkívül a legnagyobb népszerűségnek örvendő, az SSE számára a legnagyobb bevételt jelentő sportág volt. A futball – amely eredetileg angol népi játék volt, és durvasága miatt a középkorban több mint harminc alkalommal tiltottak be – a 19. század végén terjedt el Európában, és a századfordulóra érkezett Salgótarjánba.³⁸ Az acélgyáriak színe a kék-fehér lett, és – az előző forrásra visszautalva – elmondható, hogy labdarúgók és szurkolók java részét a munkások alkották. Az első sportpálya a Fasoron, a mai Acélgyári út 7-9-11. számú ház helyén volt, ahol nyáron teniszezték, télen pedig korcsolyáztak. A játéktér immár mindenki számára nyitott volt, a futballpálya használata nem volt iskolai végzettséghez vagy beosztáshoz kötve, csupán klubtagsághoz. Később itt rendezték a rangosabb labdarúgó mérkőzéseket is. Wabrosch Béla memoárja szerint az első hivatalos labdarúgó mérkőzésre 1902. augusztus 10-én került sor a Budapesti Torna Club csapatával a fasori pályán. Az újdonsült labdarúgók oktatására a budapesti tornaklub két játékosát kérték fel, Bádonyi Gyulát és Dudas Istvánt, akik tíz napig gyakorlatoztak a frissen összeállt csapattal. Az első házi mérkőzésről kimerítő részletességgel számolt be a helyi sajtó.³⁹ Az SSE elődje, az atlétikai klub már 1902-ben felvételt nyert a Magyar Labdarúgók Szövetségébe (MLSZ), és a kezdeti barátságos mérkőzéseket hamarosan követte a hivatalos alosztályi, kerületi szintű, illetve az MLSZ szervezési módosításának meg-

kek, mint futballcipő, tornacipő, futócipő, tréning melegítő ruha, trikó nadrág stb. állandóan a sportolóknál legyenek. A leltárak legutóbbi felülvizsgálata és ellenőrzése alkalmával mégis azt tapasztaltuk, hogy több egyesületnél ez nincs végrehajtva és egyes sportfelszerelési cikkek még a tél folyamán is kinn vannak a sportolóknál.” MNL OL Z371 108. cs. Sportegyesületek fólió 18.

³⁸ SZEGEDI Péter: I. m. 23.

³⁹ „E hó 17-én tartották meg a s-tarjáni labdarúgók az évi első házi versenyeket a lehető legkevesebb érdeklődő közönség előtt. Érthetetlen, hogy ezen szép testedző sport iránt itt nálunk olyan nagy az ellenszenv. [...] De térjünk át a 17-én tartott mérkőzésre. Az idő lehető legkedvezőbb volt s bár délután 2 óra körül szemzett az eső, de később, mire az acélgyári zenekar Ursutz J. karmester vezetése mellett a szebbnél szebb indulókat megkezdte, a legszebben kiderült. [...] A játék végeredménye tehát a fehérek javára 4:0.” *Salgótarjáni Lapok*, 1902. augusztus 24. 2.

felelő csoportokban való részvétel.⁴⁰ Az SSE 1938-ban feljutott a legmagasabb osztályba is, amikor az Észak bajnoka címet elnyerve országos vidéki amatőr bajnoki döntőt nyert a csapat. A Salgótarjáni Torna Club (1925-től Salgótarjáni Bányatelepi Torna Club) 1920-as megjelenése⁴¹ nagy rivalizálást eredményezett a két együttes között. Az Észak bajnoka címért e két csapat, valamint a Diósgyőr éles harcot vívott.⁴² Az első világháború után az itthon maradó, élvonalban szereplő labdarúgók már rég nem játszottak ingyen, a szövetségi szabályok azonban szigorúan tiltották, hogy a labdarúgókat honoráriumban részesítsék, így a titkos, álamatőr rendszer a visszaélések melegágya volt. 1926 márciusában végül, a többi európai országhoz képest lemaradva, legalizálták a profizmust Magyarországon is.⁴³ Salgótarjában az SSE megmaradt amatőr csapatnak, a játékosok esetleges honoráriumáról vagy egyéb jutalmazásáról nem maradtak fenn adatok az acélgyár iratai között.

A csapat új stadionját, a jelenlegi elődjét 1924-ben avatták fel a gyár melletti *Dolinkában*, amit később futópályával öveztek, és lőtérrel bővítettek. „Az új sportpálya a »Dolinka« elején épült meg, egy pácvizet elvezető szűk vízmosás helyén. Építéskor a vízmosás két oldalát faragták-faragták, a letermelt földet középére borították, s így egy kiszélesedő völgy alakult ki, meredek oldalakkal. Később ezekre építették a tribünöket, majd az átalakításkor a mai formában meglévő lelátókat. A Dolinka elnevezése a gyár legrégebbi szlovák ajkú dolgozóitól ered, hiszen a dolina völgyet jelent, s valószínűleg a kis mérete miatt a »ka« szócskával becéző elnevezéssel született.”⁴⁴ A fenyvessal és akáccsal betelepített pihenőterületet a gyár közvetlen szomszédságában lévő domboldalon alakították ki. Gondozását a gyár-

⁴⁰ Az SSE történetéről gazdag ismeretanyagot mutat be BALÁS Róbert-BALOGH Tibor: *Száz év SSE Futball 1901. 04. 23. – 2001. 04. 23.* Kiadó nélkül, Salgótarján, 2001.

⁴¹ MNL OL Z 236 1. csomó Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. Tiszti Sportegyesülete alapszabályok.

⁴² SZVIRCSEK Ferenc: I. m. 234.

⁴³ SZEGEDI Péter: I. m. 128.

⁴⁴ VERTICH József: *Színfoltok*. I. m. 166.

ri kertészet látta el, amely a gyár bejáratához közel működött mint a gyár egyik üzeme.

Az 1930-as évek végén alapították az úgynevezett Rima Olimpiát. Írásbeli emléket nem találtam a sporteseménynek, de interjúalanyaim úgy emlékeztek vissza rá, hogy 1942-ben Salgótarján adott otthont a második találkozóknak. Ekkor készült el az SSE futballpályája körül a 375 méter hosszú salakos futópálya is.⁴⁵ A többnapos versenysorozat élénken megmaradt a helyiek emlékezetében. „A Rima Olimpia volt a legszebb dolog, legszebb esemény, amire emlékszem. 1942-ben, az utolsón, még a papámmal voltam. Akkor Salgótarjában rendezték meg. A rimai sportkörök, sportklubok vettek részt rajta. Voltak Borsodnádásdról, Rozsnyóról, Ózdról, Diósgyőrből, Győrből... Nagyon komoly, színvonalas és elegáns versenyek voltak. Több napig tartott, megadták a módját. A máshonnan érkező sportolók a Dolinkában voltak elszállásolva, nagy katonai sátrakban. Ott főztek nekik, nagy rendezvény volt. Pénzjutalom nem volt, de szép tisztelettárgyakat, órákat, dísz tárgyakat lehetett nyerni. Nagyon szép és felemelő volt, örökké emlékszem rá.”⁴⁶ A vállalati olimpiát megemlíti Réti R. László közismert művében is, de sajnós nem tulajdonított neki olyan jelentőséget, hogy pontosan bemutatta volna.⁴⁷

Az SSE alapszabályzatát 1937-ben módosították. A két legfontosabb változás volt, hogy az alapító tagok, tiszteletbeli tagok és rendes tagok mellé beiktatták a működő tagok kategóriáját, amely nehezen értelmezhető.⁴⁸ A másik fontos módosítás az SSE tisztikarát érintette, mert tagjai közé emelték az orvost is, aki az edzéseket felügyelte, és szükség esetén elsősegélyt nyújt-

⁴⁵ SZVIRCSEK Ferenc: I. m. 236.

⁴⁶ Interjú N. Gézával (1935). Készítette: Várkonyi-Nickel Réka, Salgótarján, 2010. június.

⁴⁷ RÉTI R. László: Egy tőkés nagyvállalat munkáspolitikája (1881–1944). In: Uő: *Munkásosztályunk fejlődése 1945-ig*. Magyar Történelmi Társulat-MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottsága, Győr, 1945. 82.

⁴⁸ MNL OL Z371 64. cs. Sportegyesületek SSE alapszabály-módosítása. Elfogadva 1937. VII. 31-én. fólió 14.

tott, illetve az egyesületi tagok közül a jelentkezőket kiképezte elsősegélynyújtásra.⁴⁹

Az acélgyári sportéletnek jelentős részévé vált az Acélgyári Levente Egyesület (ALE), vállalati támogatásban is részesültek.⁵⁰ Már az 1924–1926-os években jó eredményeket értek el az ALE versenyzői a városi, járási és megyei bajnokságokon.⁵¹ Az 1930-as években rendszeres sporteseményé vált az úgynevezett kegyeleti staféta váltófutás október 6-án az aradi vértanúk emlékére. „A staféták a somoskőujfalui trianoni határtól indultak és a Fő téri hősök szobrához futottak. [...] A staféták utolsó tagjai a Hősök szobrát megkoszorúzták.”⁵² A leventeegyesületek és a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) propagandájának hatására a sport egyre inkább a katonai előképzés szerepét kezdte el betölteni az 1930-as években, a helyi sajtó sportrovatában nyílt, revíziós propaganda kapott helyet. „Hősöket kívánunk nevelni, hősöket és nem férfi primadonnákat. Hősöket, akikben a testi adottság mellett a lélek nagy szépségei is tiszteletet és elismerést érdemelnek. Hősöket, akik ha kell tanúbizonyságot tudjanak tenni a magyar tudás és élniakarásról, jövőnkbe vetett rendíthetetlen hitünkről. Azt akarjuk, hogy a mi fiaink dübörgő lépése, izmos karja, csillogó szemei győzzenek meg minden kételkedőt arról, hogy a magyar feltámadás sem üres szólam, hanem a legkomolyabb valóság.” – írta *A Munka* című lap 1934. május 8-i számában. A legolvasottabb helyi hetilapban addig sportrovat csak elvétve, havonta, egyszer-kétszer bukkant fel, majd 1934. május 1-jétől kezdve külön „Sporthíradó” melléklet számolt be a város sportéletéről.⁵³ Sőt felszólították a harmadosztályban játszó csapatokat, hogy csak akkor hivatalosak a mérkőzéseik, ha a mérkőző felek beküldik a tudósítást és az eredményeket a lapnak. Ha nem tet-

⁴⁹ Uo. fólió 19.

⁵⁰ Az acélgyári leventékről bővebben lásd FODOR Miklós: *Levente egyesületek Salgótarjában (1924–1939)*. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXV*. 2012. 105-1-26.

⁵¹ SZVIRCSEK Ferenc: I. m. 247.

⁵² *A Munka*, 1935. október 12. 4. Kegyeleti staféta.

⁵³ *A Munka*, 1934. május 8. 3. Hétről-hétre nagyobb az érdeklődés „A Munka” Sporthíradója iránt.

ték, pénzbírsággal sújtották őket.⁵⁴ A sporthíradóval egy időben megjelentek a sportszer- és sportruházat-hirdetések is az újság hasábjain. A sportmelléklet azonban nem volt hosszú életű. Egy évvel később már megint csak egy negyed oldalt elfoglaló sportrovatot találunk a lapban. 1938-tól, az új honvédelmi törvény életbelépésétől kezdve nyíltan a katonai előképzés szolgálatába állították a leventeegyesületeket.⁵⁵

A sí sportágának népszerűvé válása szintén a leventékhez köthető. Az 1926-tól az acélgyári iskolához került (Erdélyből származó) Bedő Albert tanító oktatta és népszerűsítette először a lesiklást. A sportág versenyszerűvé fejlesztésében a legnagyobb érdeme Liptay Pál mérnöknek volt. Hamarosan ő lett az ALE elnöke.⁵⁶ Salgón 1935-től rendeztek versenyeket, 1943-ban az országos levente bajnokságot az acélgyáriak csapata nyerte meg. A tiszteletükre készült könyvecskében a következő olvasható: „A jelen útleírásban közölt teljesítmények ismertetése után valószínűnek tartjuk, hogy a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. vezérigazgatósága, amely a sport terén országos viszonylatban is a vállalat alkalmazottjaival szemben olyan nagy áldozatkészséget és bőkezűséget árult el, az eddig mostoha gyermekként kezelt sí-sportot is a jövőben a vállalat tradíciójának megfelelő támogatásban fogja részesíteni.”⁵⁷

A levente sielőkhöz kötődött sajnós a város legnagyobb katonai balesete is, amely sportbalesetként rögzült a köztudatban, és a fent említett Liptay Pál is életét vesztette benne tizennégy társával együtt. 1944. január 13-án a salgótarjáni levente sifárörök a Radnai-havasokban, a Keleti-Kárpátok legmagasabb csúcsára, a 2305 méteres Nagy-Pietroszra (akkor Horthy-csúcs) igyekeztek, a helyszínt jobban ismerő helyi magyar katonavezetésével. A balesetet több mint hatvan év távlatából szemlélve a tragédia okát az alapvető útvonal-választási hibában

⁵⁴ Uo. 6.

⁵⁵ GERGELY Ferenc: *A leventeintézmény története*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1972.

⁵⁶ SZVIRCSEK Ferenc: I. m. 243.

⁵⁷ Dr. ifj. VARGA Kálmán: *Salgótarjáni leventék síjárőre a Horthy csúcson*. K.n., Salgótarján, 1943. 6.

kereshetjük.⁵⁸ A Rima a sielőket saját halottjának tekintette, a hazaszállított holttesteket az SSE-sportpályán ravatalozták fel, és a temetőben emlékművet emeltek nekik.⁵⁹ „A bátyám is nagyon jól sielt, őt is be akarták szervezni, de nem ment, mert egy betegsége folytán kimaradt. A ludovikások mentek szondákkal keresni őket. A temetésen hosszú, tömött sorokban indultak végig a Fason az SSE-pályáról. Szomorú látvány volt. A leventebúcsúztatót a bátyám tartotta az SSE-pályán. Mi, gyerekek titokban a tiszteletükre csináltunk egy nyilat hajlított vesszőből, zsinórral volt összekötve, nádból készült kilövőt csináltunk, be tudtuk vágni bicskával a levente hüvely átmérőjét, ezt jól legyömösölve gyújtózsínort tettünk a végére, és ilyen díszlövészzerűen a tribün fölött, amikor föl voltak ravatalozva, vagy hat-nyolc lövést leengedtünk a nyilakból. Ez tulajdonképpen a cserkészek tisztelgése volt a leventék előtt. Persze mindezt titokban szerveztük meg, a felnőttek nem tudtak róla.”⁶⁰

A mindenki számára elérhető, az interjúalanyok véleménye szerint a labdarúgás mellett a második legnépszerűbb sport a túrázás volt. A városból is jól látszottak Salgó várának romjai, amelyeket a legkönnyebben Salgóbánya telepről közelíthettek meg a kirándulók, tisztviselők és munkások. Salgóbányára fogaskerekű iparvasút kapaszkodott föl, amelynek minden szakaszát igénybe vehették személyszállítás céljára is. 1937. október 21-én kelt levelében Förster Kálmán polgármester köszönetet mondott a „Rimai Társulatnak”, hogy a növekvő idegenforgalom dacára a turisták ingyenesen igénybe vehették az iparvasutat.⁶¹ „Akik éjjel akartak hazajönni, megfizették a fűtőházban vala-

⁵⁸ A csapat a nyári ösvény nyomvonalában, jobbra egy csoportban araszolt a lejtőoldalban. A nyári ösvények a magas hegyekben gyakran vezetnek olyan helyen, amely télen életveszélyes, például kifejezetten lavinák formálta lejtőkön, sőt lavinacsatornáknál (kuloárokban). Ha pedig egy nagyobb csapat együtt haladva keresztülvágja a hólejtőt, az hatalmas súlyánál fogva megcsúszik, és pusztító lavina indul, amely elől gyakorlatilag nincs menekvés.

⁵⁹ SZVIRCSEK FERENC: I. m. 243.

⁶⁰ Interjú R. Endrével (1931). Készítette: Várkonyi-Nickel Réka, Salgótarján, 2012. augusztus.

⁶¹ MNL OL Z 371 61. csomó. Adó-, illeték-, segélyügyek. Förster Kálmán levele 1937. október 21.

melyik fékest, és lehozták őket csak fékezőkocsival.”⁶² Mindezek ellenére a túrázás nem alakult az SSE külön szakosztályává. A Magyarországi Kárpát Egyesület (MKE) salgótarjáni osztályában lehetett egyesületi kötelékben folytatni a természetjárást, de interjúalanyaim úgy emlékeznek vissza rá, hogy a munkáscsaládok általában nem tartoztak a kötelékükbe, mert a várostól távolabb rendezett túrákon nem állt módjukban részt venni, ezért ők inkább a saját hegyeiken kirándultak szabadnapjukon. A *Munka* című lapban az MKE salgótarjáni osztálya rendszeresen közölte éves és havi túraprogramjait, amelyek az ország vasút mellett található természeti emlékeit részesítették előnyben. Évente többször jelölték úti céljukul a Gödöllői-dombságot, illetve Visegrádot (Nagymarosról átkelve a Dunán) és a Pilis csúcsait.

Salgótarján idegenforgalmának fellendülésében jelentős lépésfok volt a Salgó Menedékház felavatása, amely közvetlenül a sípálya szomszédságában, egy melegedő és egy vendéglátó helyiségekkel épült fel 1935-ben. Országos ünnepség keretében avatta fel a Magyarországi Kárpát Egyesület salgótarjáni osztálya október 20-án. Délután fél egykor az Ipartestület előtti térről indultak a különvonattal érkező vendégek és a helyi túrázók a Salgói Menedékházhoz, helyi túravezetők kalauzolása mellett. Délután két órakor kezdődött a menedékház avatása, a különböző programok késő délutánig tartottak.⁶³ A menedékház komoly összefogással, adományokból épült. Az adományozók között sok acélgyári munkás és persze tisztviselő volt. A 100 pengő feletti összeget adományozók között volt többek között Karattur Antal gyárigazgató is.⁶⁴ A legnagyobb támogatás azonban a város, a turista szövetség és a helyi nagyvállalatok részéről érkezett. Salgótarján város 2000 pengőt, a Magyar Turista Szövetség 2730 pengőt, a Salgótarjáni Köszénbánya Rt. 5000 pengőt, a Rima nagy értékű és mennyiségű vasanyagot,

⁶² Interjú R. Endrével (1931). Készítette: Várkonyi-Nickel Réka, Salgótarján, 2014. november.

⁶³ A *Munka*, 1935. október 12.

⁶⁴ A menedékház alaprajza és homlokzati rajza: MNL NML Salgótarján város polgármesterének iratai 12255/1935.

egyéb nyersanyagot és visszavonásig ingyen villanyáramot adományozott, a zagyvapálfalvai (sík)üveggyár üveganyaggal és 42 000 téglával, valamint szobaberendezéssel járult hozzá, a Budapest–Salgótarjáni Gépgyár (Hirsch) a menedékház összes tüzelőjét és konyhafelszerelését leszállította, a Salgótarjáni Villamossági Rt. 500 pengőt és szerelvényeket adományozott, a Salgótarjáni Üveggyár Rt. (palackgyár) 500 pengő készpénzt ajánlott fel, és felszerelte üvegáruval, a Selypi Cementgyár pedig 100 mázsa cementtel segítette a menedékház felépülését.⁶⁵

A visszaemlékezések alapján úgy tűnik, hogy az 1940-es években a leggyakoribb közös szabadidős tevékenység a kirándulás és a szabadban étkezés volt. Ha az időjárás megengedte, minden vasárnap kisétáltak legalább a Dolinkába, de gyakran mentek a Karacsra, Salgóhányára, a zagyvarónai fennsíkra, vagy a somoskői vár romjaihoz. Ezek mind elérhető közelségben voltak az acélgyári kolóniáról. „Mikor kirándulás volt, pakoltunk egy kis elemózsiát kosárba, meg vittük a csecseskorsót. Olyan barna zománcos korsó volt, aratók is használták. Salgóra rendszeresen kijártunk. A fogaskerekű kivitt, és aztán hol gyalog, hol a fogaskerekűvel jöttünk vissza.”⁶⁶ A kirándulás, akár csak egy-egy futballmeccs, áthidalta a különbséget munkás és tisztviselő között. Salgótarjában a visszaemlékezések szerint nem volt olyan éles, kasztszerű az elkülönülés a munkások és tisztviselők között, mint Ózdon, a Rima másik nagy telephelyén. A munkások és tisztviselők között térben sem húzódott éles határ, hiszen azonos utcában laktak. „A gyári tisztviselők oly humanusan bánnak és beszélnek a munkásokkal, mint testvérekkel.”⁶⁷ A szakosztályok vezetői általában tisztviselők voltak, de a sportolók között vegyesen találunk tisztviselőt és munkást is. Az acélgyár munkástársadalmára is igaz Sz. Bányai Irén megállapítása, hogy a szabadidős közösségi tevékenységek azért is bírtak nagy jelentőséggel, mert folyamatosan ébren tartották a közösséghez tartozás szubjektív jóérzését, hiszen

⁶⁵ *A Munka*, 1935. november 2. 3. Menedékház Salgó vára alatt.

⁶⁶ Interjú R. Endrével (1931). Készítette: Várkonyi-Nickel Réka, Salgótarján, 2014. november.

⁶⁷ *Salgótarjáni Lapok*, 1905. március 12. 4. Bérmozgalom az acélgyárban.

mindig ugyanabból a körből kerültek ki az eseményeken résztvevők, így időről időre partnerei lettek egymásnak.⁶⁸

Végül, de nem utolsósorban, az 1930-as években a gyár fönntartott az üzemi területen belül, a mészraktárak közelében egy medencét is, habár ez inkább fürdő-, mint úszómedence volt. A tisztálkodási célokat szolgáló fedett gyári fürdőben úszómedence nem volt úgy, mint Ózdon,⁶⁹ az acélgyári iskola alagsorában lévő medencét pedig csak a diákok vehették igénybe, így a többi dolgozó számára ez a szabadterei medence nyújtott csupán fürdőzési és úszási lehetőséget Salgótarjában. Tervrajzot vagy műszaki leírást eddig nem találtam, így csak a visszaemlékezésekre tudtam támaszkodni. Ez alapján a felső gyári kapunál volt a bejárata, a jegyet (10 fillér volt egy főre) a kapusnál kellett megváltania annak, aki nem volt acélgyári dolgozó. „Kellott menni délelőtt Halász bácsihoz, ő volt a portás, adott jegyet, de csak acélgyári gyerekeknek ingyen.”⁷⁰ Időben elkülönítve fürdöztek a hölgyek és az urak. „Aztán jött a Gáspárné, annak volt egy nagy botja, az mondta, hogy kifelé, kifelé, most már jönnek a fiúk.”⁷¹ Voltak kabinok, és egy nagy medence, amelynek lekerítették egy részét, ez szolgált kis medencének, fából keretet ácsoltak neki, kötéltkapaszkodókkal és álpadozattal, így a vízmélység egy méter alatt maradt. Az úszni nem tudó kisgyerekek itt játszhattak. A „nagymedence” vízmélysége körülbelül másfél méter volt. „Voltak olyan bátrak, akik ott, a mészraktárak lemeztetejéről ugráltak be. Gáspár néni mindig rájuk szólt.”⁷² A belevezetett forró gőzzel fűteni is tudták, így tavasztól őszig szolgált szórakozási lehetőségként az acélgyár alkalmazottainak és teljes családjuknak.

Nagyon érdekes kérdés lenne a nemek arányának vizsgálata a sportéletben, hiszen kétségtelenül részt vettek benne a nők is,

⁶⁸ Sz. Bányai Irén: I. m. 62–63.

⁶⁹ Nagy Péter: I. m. 214.

⁷⁰ Interjú Sz. Mihállyal (1929). Készítette: Várkonyi-Nickel Réka, Salgótarján, 2014. november.

⁷¹ Interjú N. Gézával (1935). Készítette: Várkonyi-Nickel Réka, Salgótarján, 2014. október.

⁷² Interjú N. Gézával (1935). Készítette: Várkonyi-Nickel Réka, Salgótarján, 2016. augusztus.

helyenként felbukkan róluk egy-két adat,⁷³ de átfogó vizsgálat elvégzéséhez nem áll rendelkezésre elegendő forrás. A Levente-egyesületnek egyértelműen volt leánycsapata, amely hasonló vállalati támogatásban részesült, mint a fiúké.⁷⁴ A női sportolók száma az SSE különböző szakosztályain belül még további vizsgálatot igényel. Végül egy érdekes adat a nők szórakozásbeli emancipációjával kapcsolatban: bár a nők érdeklődése a futball iránt és részvétele a futballmeccseken az interjúalanyaim visszaemlékezése szerint az 1930-as évek végén már nem volt ritka, előfordult, hogy családon belüli konfliktushoz vezetett, mert a családfők nem örültek neki, ha a lelátóra feleségük is velük tartott. Egyik interjúalanyom szerint szülei között olyan komoly nézeteltérés támadt a futball miatt, hogy anyai nagyanja közbelépésére sikerült csak rendezniük a vitát, amely ebben az esetben a futballmeccs közös látogatásában végződött. „Mert ne szégyellje a feleségét, ha már van neki!”⁷⁵ Persze nem szégyenérzetről volt szó, amikor a férfiak privilégiumaként kezelt futballmeccsre valakinek a feleségével kellett elmennie. Eric Dunning szerint a labdarúgás az egyik utolsó védőbástya volt a férfiak nyers erőn alapuló hatalmának, amelyet a végsőkig igyekeztek tartani a nőkkel szemben. A szerző szerint főleg a munkásságra volt jellemző, hogy távol tartotta a nőket a meccsek látogatásától, és ezen alkalmakkor a futballhuliganizmus is jellemzőbb volt, amelynek okát az alacsonyabb iskolai végzettséggel és a korlátozottabb látásmóddal indokolja.⁷⁶ Megfelelő források hiányában ezt nem tudom megerősíteni, sem cáfolni, de érdekes adalék, hogy a helyi sajtó lapjain huliganizmussal

⁷³ Például Kimutatás a Salgótarjáni Sport Egyesület részére sürgősen beszerzendő felszerelési cikkekről 1946. június 17. „Kosárlabda szakosztály: 8 kosárlabda mez /férfi/ 8 kosárlabda mez /női/ 8 nadrág /férfi/ 8 nadrág /női/” MNL OL Z371 64. cs. Sportegyesületek.

⁷⁴ 1944. II. 29. főlíó 17. Sport stb. egyesületek segélye: „1. Salgótarjáni Sport Egyesület részére 12. 500 P[engő]; 2. Acélgyári Levente Egyesület részére 8.300 P; 3. Leventeány csapat részére 1000 P; 4. Cserkész csapat részére 1.200 P; Összesen: 23.000 P.”

⁷⁵ Interjú N. Gézával (1935). Készítette: Várkonyi-Nickel Réka, Salgótarján, 2014. október.

⁷⁶ Eric DUNNING: I. m. 152.

csak elvétve találkoztam. A nők és a futball kapcsolata pedig még napjainkban is társaságfüggő kérdés.⁷⁷

Összegzésképp elmondható, hogy a társadalmi feszültségek levezetésében legalább olyan nagy szerepe volt a sportnak, mint a kiélelésükben, de mindenekelőtt illeszkedett a munkásság saját magáról és a fizikai erejéről alkotott képéhez. Egyes korabeli nézetek szerint az életkörülményeiket megfelelőnek vagy jónak tartó munkásokra kevésbé hatott a politikai propaganda, a szabadidő minőségi megszervezésével pedig a közéleti aktivitás elől végképp elvette a vállalat az időt, így kevésbé kellett például a sztrájktól tartani. Feltehetőleg ezek az okok motiválták a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. vezetőségét is, amikor megszervezte, majd pedig támogatta az acélgyári sportéletet. A Tiszti Kaszinó keretei között megszervezett szakosztályok a századforduló után folyamatosan kiváltak az eredeti keretek közül, egyesületekké alakultak, és tagjaik közé engedték a munkásságot is. Egyértelműen az acélgyárhoz kötődő sportegyesület volt a Salgótarjáni Sport Egyesület, amelynek igazolt sportolói kizárólag acélgyári alkalmazottak lehettek, és amely bevételeit a megrendezett sportversenyekből, tagdíjakból és vállalati támogatásból nyerte. Ahogy a második világháború frontja közeledett a városhoz, az egyesület is egyre nehezebb anyagi helyzetbe került. A pénz inflálódása miatt a következő kéréssel fordultak a vállalathoz: „nagybecsű sorai útján részünkre engedélyezett 600.000 Pengő sporttámogatásért. [...] A jelen viszonyok között ezek a [sportszer-] vásárlások csak alkalmi vételek útján lehetségesek, tehát hosszú hetekre és hónapokra is kinyulhatnak. Nehogy ennek folytán a rohamos pénzromlás miatt pénzünk jelenlegi értékének töredék részére zsugorodjék, elértéktelenedjék; mély tisztelettel kérjük, hogy az adomány értékének megfelelően a jelenleg érvényes apróladási áron szeg-

⁷⁷ Szegedi Péter monográfiájának összegzésében így fogalmaz: „Bár a magyar férfiak – köztük számos történész és szociológus – jelentős hányada érdeklődik a sport, a futball eseményei és nem egyszer története iránt, mindezt szurkolóként, »fogyasztóként« teszik.” SZEGEDI Péter: I. m. 241. Jelen tanulmány szerzője történész, és szintén érdeklődik a labdarúgás és a sport eseményei iránt, a kirekesztő fogalmazásmód miatt mégsem tartozik a Szegedi Péter által megjelölt csoportba.

árut vásárolhassunk és azt, mint csereeszközt hasznosíthatjuk. Előnyösebb vételekre is alkalmunk nyílnék, ha ez a mintegy 12-15 q szegmennyiség értékállóan volna birtokunkban.”⁷⁸ A kérésnek nem tettek eleget a vállalat részéről, be kellett érniük a pénzbeli támogatással. A sportélet a front megérkezésével megbénult, és csak lassan indult újra, de már egészen más keretek között, a szovjet sport mintájára, az ideológiai alapon újjászervezett szocialista munkássportban.

⁷⁸ MNL OL Z371 108. cs. Köszönetnyilvánítás 1945. november 28.